

ARAP EDEBİYATINDA SİRET TÜRÜNÜN OLUŞUM GELENEĞİ

Doç. Dr. Lale BAYRAMOVA*

Öz: Koca Doğu'ya açılan kapı sayılan Arap dünyasının her taşı ve duvarı bir kültür merkezi ve edebiyat yuvasıdır. Siret türünün Arap edebiyatı tarihinde çok özel bir yeri vardır. Edebiyat temelini folklor almıştır. Sözlü edebiyat Arap edebiyatının gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Her milletin geçmişi eski folklor örneklerine dayandığı gibi, Arap halkının geçmişi, gelenekleri ve millî düşüncesi de folklorun temellerine dayanmaktadır. Arap edebî mirasının derin köklerine sahip folklor örnekleri, Arap dünyasını, Arap zekasını dünyaya haykırarak "Binbir Gece" masalları, "Arapların Günleri", "Antara", "Az-Zir Selim", "Ebu Saif bin Ziyazen", "Ali Zibek", "Hamza el-Pehlivan", "Banu Hilal", "Az-Zahir Beybars" gibi edebî eserlerin vatanıdır.

Siret, herhangi bir efsanevi kahraman ve cengâver hakkında, Arap destan mirasının kahramanca eylemleriyle yüceltilmiş halk masallarıdır. Destan, folklor türlerinin en büyüğüdür. Halkın tarihi, kültürel değerleri, gelecekle ilgili ümitleri, arzu ve duygularından bahseden Arap halk destanları, halk edebiyatı içinde büyük öneme sahiptir. Bu özellik halk içinde tanınmış gerçek kahramanların destansı görüntülerinin ortaya çıkması nedeniyledir. Dünya halkları arasında en fazla popüler olan Arap halk siretleri araştırmamızın esas konusudur. Temel amacımız, Arap edebiyatındaki siret türünün oluşma geleneğini üç dönem hâlinde incelemektir.

Halkın medenî ve tarihi olaylarında önemli yer alan ünlü kahramanlarının bir kısmı yüceltilerek ön plana çıkarılır ve bunun sonucunda halk siretleri doğar.

Arap edebiyatında siret türünün oluşum geleneğini ortaya çıkarmak için onun hakkında temel bilgi verilmektedir. İkinci dönemde siretlere yeni kahramanlar ve olaylar eklenerek, bölgeden bölgeye, kuşaktan kuşağa geçerek ait olduğu halk arasında hangi koşullar altında yayıldığından bahsedilmektedir. Bu amaca ulaşmak için edebî pazarların ve meşhur antolojilerin siretlerin yayılmasındaki rolü anlatılmaktadır. Üçüncü dönemde sözlü geleneği bilenler tarafından nesre ve nazma çevrilerek yazıya geçişi, suretlerin yazılı olarak oluşumu konusuna değinilmektedir.

Bu amaçla Araplar tarafından şekillenen ve geliştirilen siretlerin, Arap edebiyatının tarihsel dönemleri ve edebî ortamı incelenmektedir.

Bu çalışma, Arap edebiyatında önemli bir yer tutan siret türünün araştırılmasının halka yansımaları biçimlerinden örnekler vererek farklı bir bakış açısı getirmeyi amaçlamaktadır. Kısacası, hem tipolojik hem de kronolojik ve renkli sanatsal malzeme içeren, karmaşık bir yapıya ve kompozisyona sahip olan siret türünün anlamı, kökeni ve oluşumu, evrimi ve günümüzdeki geçerliliğini gerektiren ana nedenler araştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: siret, folklor, destan, tür, epik şiir.

ORCID ID : 0000-0002-3853-3676

DOI : 10.31126/akrajournal.928706

Geliş tarihi : 27 Nisan 2021 / Kabul tarihi: 12 Şubat 2022

*AMİA Şarkiyat Enstitüsü, Arap Filoloji bölümü, Eğitim Şube Müdürü, Bakü/Azərbaycan.

**THE CREATION TRADITION OF THE GENRE
SIRA IN THE ARAB LITERATURE**

Abstract: Every stone and wall in the Arab world, considered the gateway to the ancient East, is a cultural center and a nest of literature. The Sira genre has an important place in the history of Arabic literature. Literature was based on folklore. Oral literature has contributed greatly to the development of Arabic literary.

Just as the past of each nation is rooted in ancient folklore, so the past, customs and national thinking of the Arab people are based on folklore. Examples of folklore with deep roots of the Arab literary heritage, the Arab world, the Arab genius, "Antara", "Abu Saif", "Ali Zibek", "Hamza al Pahlavan", "Thousand and one nights" tales, "Banu Hilal", "Az Zahir Baibars" is the homeland of literary monuments

Sira - folk tales about any legendary hero and knight, glorified by the heroic deeds of the Arab epic heritage. The saga is the largest of the folklore genres. The history of the people, their cultural values, their hopes for the future, their desires and feelings are of great importance in the folk literature of the Arab peoples. This feature is due to the incarnation of epic images of real historical heroes, which are well-known among the people. The most popular of the people of the world, the Arabian folk sira is the main subject of our research. Our main aim is to examine the formation tradition of the sira genre in Arabic literature in three periods.

In order to reveal the origins of the genre in Arabic literature, it has been talked as basic information since the creation of the genre. In the second period, after the creation of the sira, new events are added to the characters and their characters are passed from region to region and from zone to zone, and in what conditions they are spread among the people. In order to achieve the role of literary markets and obscure intologies in the spread of mysteries is discussed. In the third period, from those who know the verbal tradition, to the writing of poems and prose, the issues of the formation of sira in writing are read.

For a specific purpose, the historical periods and literary environment of Arabic literature, formed and evolved by the Arabs, are being studied. This study aims to bring a different perspective by providing examples from the forms of ring reflection of the study of the sira genre, which occupies an important place in Arabic literature. In short, the meaning, origin and genesis, formation and evolution of this genre, which has a complex structure and composition, containing both typological and chronological and colorful artistic material, are being studied, as well as the main reasons for its relevance today.

Key Words: sira, folklore, epic, genre, epos

Giriş

Her milletin, kendi ulusunun adını dünya çapında tanıtan bir kültürü vardır. Halkın kültürünü ve tarihini yüceltecek yaratıcı miras, her milletin kadim edebî anıtlarıdır. Dünya kültür hazinesine giren ve metinlerinde tarihin derin köklerini çeşitlendiren edebî anıtlar unvanını alan yeterince destansı eser var.

"İlyada ve Odysseia" Yunanlıların, "Gilgamış"(Bilgamış) Sümerler, Asurlular ve Babillilerin, "Ramayana" ve "Mahabharata" Hintlilerin, "Şahname" İranlıların, "Şinto" Japonların, "Roland hakkında şarkı" Fransızların, "Nibelunga hakkında şarkı" Almanların, "Kalevala" Finlilerin, "Narti" - Osetliler, Abazalar, Adıgiler ve Güney Kafkasya halklarının, "Amiraniani" Gürcülerin, "Maaday Kara" Altay halklarının, "Kablandi Batır" Kazakların, "Eyyamul-Arab" mecmusu, "Binbir Gece" masalları, "Antara", "Abu Saif bin Ziyazen",

"Ali Zibek", "Az-Zir Selim", "Al-Zahir Beybars", "Banu Hilal", "Hamza el-Pehlivan" siretleri ise Arap yaratıcılığında epik türünün örnekleridir.

Dünya halklarının edebî mirasına bakıldığında Doğu halklarının büyük bir edebî mirasa sahip olduğunu görmemek imkânsızdır. Orta Çağ kültürünü kendi suretinde canlandıran ünlü Arap halk destanları sirelerden bahsediyoruz. Arap edebiyatında siret türünde yazılan eserler folklor örnekleri olarak kabul edilir, yani bu tür eserler halk romanı, halk destanı, "siret" olarak adlandırılır ve bu adlarla günümüze kadar dünya edebiyatında tanınmaktadır.

Tüm Doğu halklarında olduğu gibi, Arap halkının da folkloru zengin bir sanatsal mirasa sahiptir. Her milletin folklorunun kendine özgü millî bir şekli ve yaratıcı özellikleri olduğu gibi, Arap folkloru da doğu halkının özellikleriyle, millî gelenekleriyle, yaşamıyla ve karakteriyle ifade edilir ve kahramanlık, hümanizm gibi millî-manevi ve ahlaki niteliklerle zenginleştirilir. Arap halkının hayatında, halk siretleri de dâhil olmak üzere, sözlü yaratıcılık örneklerine sanatsal yansımaları olmayan hiçbir önemli olay yoktur. Arap halk siretleri, insanların günlük yaşamı ve isteklerini, psikolojilerini, kahramanca mücadelelerini ve yenilmezliklerini şiirsel imgeler şeklinde yansıtan güzel sanat incileri arasındadır.

Arap edebiyatında önemli bir yere sahip olan siret türünün oluşum geleneği, oluştuğu ve geliştiği dönemin tarihsel evreleri ile sosyal ve edebî-kültürel çevresi ile ilgilidir.

Destanların "kaynaklara" dayanarak genellikle doğumu, yayılması, yazıya geçirilmesi gibi üç dönemde oluştuğunu söyleyebiliriz.

Siret türünün oluşumunun üç dönemi, Arabistlerden G. B. Bahşaliyeva (1990, 1994), Mahmudov (2001), Hulusi Kılıç (Hulusi Kılıç: 1994), Fahuri (1959), Filştinski'nin (1985, 1991) vb. derlemeleri kullanılarak, bu araştırmaya kaynak olabilecek daha zengin bir örnek oluşturulmaya çalışılacaktır.

1.1. Arap Edebiyatında Siret Türünün Doğumu

Arap edebiyat tarihinin özel bir türü sayılan "siret" gibi rengârenk sanatsal materyaller içeren, karmaşık yapıya ve kompozisyona sahip bir tür tartışıldığında, bu türün yaratıldığı, yayıldığı, yazıya geçirildiği tarihsel aşamalar ve oluştuğu bilim ve edebî ortam, etimolojik anlamı ve ait olduğu edebiyat türü insanın ilgisini çekmektedir.

Siret türünün doğumu, Arap edebiyatının ilk aşaması olan Cahiliye Dönemi'ne rastlamaktadır. Dünya kültürünün ayrılmaz bir parçası olan Arap edebiyatının kökleri çok eskilere dayanmaktadır. günümüze kadar ulaşmış efsanelerden biri bu fikri doğrulamaktadır: "İnsanın yeryüzündeki atası Abeldem'in oğlu Habil'in ölümü üzerine ilk şiirini okumuştur." (Araviyskaya starina, 1984: 3). Bu efsane gerçeklikten uzak olsa da Arap edebiyatının köklerinin

kadimliğinin bir göstergesidir.

Tanınmış Arap bilim adamları Hanna al-Fahuri Arap millî edebiyatının gelişimini beş aşamaya ayırıyorlar: 1. İslamdan öncesi dönemi (475-622); 2. Emevî dönemi (622-750); 3. Abbâsî dönemi (750-1258); 4. Türk egemenliği dönemi (1258-1798); 5. Modern dönem (XVII. sonu – XX. yüzyıl başı) (Fahuri, 1959: 1- 6).

Arap edebiyatı, edebî kaynaklarda birbirini takip eden farklı tarihsel dönemlere bölünmüş olsa da (Mahmudov, 2001; Fahuri, 1959; Filştinski, 1985, 1991), Arap edebiyatının genel resmi esas olarak iki ana kola ayrılmıştır: 1. Cahiliye Dönemi veya İslam öncesi dönem; 2. İslam'ın ortaya çıkışından sonraki dönem.

Arap edebiyatının tarihî dönemi gibi, siretler konusuna göre iki dönemi (İslam öncesi ve İslam sonrası) kapsamaktadır. Çünkü siretler "Antara", "Az-Zir Selim", "Banu Hilal" gibi siretler Cahiliye Dönemi'nin, "Ebu Saif bin Ziyezen", "Ali Zibek", "Az-Zahir Beybars", "Hamza el-Pehlivan" ve diğerleri ise İslam'ın ortaya çıkışından sonraki dönemin aynasıdır. Şöyle ki, Antare Destanı'nda şair Antare'nin, Banu Hilal destanında hilal yiğitlerinden olan Ebu Zeyd'in, Az-Zir Selim siretinde ise Zir-Selim şahsında bizleri Cahiliye Dönemi'nin yaşam biçimini, ilmî-edebî, sosyo-kültürel ortamı ve gerçek tarihî olayları ile tanıştırır. İslam sonrası döneme gelince, Hz. Muhammed (sas)'in amcası Hamza'ya ithaf edilen Hamza el-Pehlivan, XIII. yüzyılda Beybars'a ithaf edilen "Az-Zahir Beybars" ve Himyar'ın son hü-kümdarı Saif ibn Ziyezen'e ithaf edilen " Ebu Saif bin Ziyezen" siretlerinde tarihî gerçeklere dayalı bilgiler almak mümkündür. Arap edebiyatının kadim köklere bağlılığı, ünlü Arap bilim adamı Hanna al-Fahuri'nin Arap edebiyatının gelişimini böldüğü beş aşamadan birine - İslam öncesi dönem (475-622), yani Cahiliye Dönemi'ne dayanmaktadır. İslam öncesi ya da Cahiliye Dönemi olarak adlandırılan ilk aşamadaki edebî eserlerin çoğu şiir içermesine rağmen, sözlü sanatları cahil insanlar arasında yaşananlar, kabileler arası sosyo-politik olaylarla kendi tohumunu yaratmış ve o zamandan beri şiirle birlikte folklor örnekleri, özellikle destanlar halkın dilinden çıkmaya başlamıştır.

Siretin önemli özelliklerinden biri de, kişilikleri ve olayları açısından Orta Çağ klasik Arap edebiyatı ve folkloru arasındaki uyumdur. Biz siret de, Arap edebiyatının tarihî ve efsanevi şahsiyetlerinin folklor kökenli olaylarda folklor karakteri konumunda yer aldıklarını görmekteyiz. Folklor, sözlü halk edebiyatının, kendine has özellikleri ile halkın sanatsal bir eseridir. Paşa Efendiye, "folkloru" sentetik bir sanat olarak adlandırmış ve bir dizi halk edebiyatı türünün epik, lirik, dramatik unsurlarını birleştirdiğini belirtmiştir. Örneğin, destanlardaki epik ve lirik şiir, bir dizi masallarda, nağmelerde, tören şarkıları ve mukaddemelerde dramatik unsurlar kendini belli etmektedir. Bazı

bilmeceler, atasözleri şeklinde oluşuyor ve büyük unsurlar içermektedir (Efendiye, 198:10).

Yazılı edebiyatta olduğu gibi halk edebiyatında da edeb türler ve janrlar vardır. Folklor üç gruba ayrılır: epik, lirik ve dramatik (Efendiye,1981:14); (Hacıye, 1958: 9).

Janr, cins veya tür anlamına gelen Fransızca bir kelimedir. Edebiyat teorisinde, janr bir edebî eser türü olarak değerlendirilmektedir (Hacıye, 1958: 135).

Edebî eserlerinin türleri, anlatılan yaşam gerçekliğinin niteliğine ve eserin hacmine göre birbirinden farklıdır. Örneğin roman, hikâye, öykü epik anlatı türüne dâhil edilmektedir. Ancak roman, boyutu ve hayatın gerçeklerinin daha geniş bir tanımı açısından onlardan farklıdır. Araştırma konumuz olan Arap edebiyatının ünlü türü - "Sira" - epik türe aittir.

Araştırmalar, hikâye anlatma sanatının Arapların hayatına Eski Çağlardan, İslam öncesi sayılan Cahiliye Dönemi'nden girdiğini göstermektedir. Bedeviler, yorucu bir yürüyüş, yağma, avlanma veya otlakta geçen bir günün ardından akşamları ateş başında, genellikle büyük kabileler arası savaşlar hakkında cesaretleri, cömertlikleri, sadakatleri, zekâları ve askerî kurnazlıkları ile ün kazanmış kahramanlar hakkında hikâyeler dinleyerek eğlenirlerdi. Göçebelerin komşu İran, Suriye ve Yahudi halklarından duydukları efsaneler bu hikâyelerle iç içe olduğu için Bedevi masalları eski Arap kahramanları İmrulgeys, Antara, Hatem et-Tai, Makedon İskender, Sasani şahları, Bizans imparatorları ve İncil'de geçen peygamberlerin isimlerini içerir (Fahuri, 1979: 5). Siretlerin metinlerinde sadece tarihî figürlerin adlarına değil, destansı imgelere de tanık olunuyor.

Doğu'da da ilk olarak şiir ve paralel olarak epik eserler ortaya çıkmış ve yüzyıllar içinde gelişmiştir. Epik eserlerin içeriği gerçek hayattan alınmadır. Bu tür eserlerde yazarın yarattığı imaj, plaket, yaşam olayları, çevreyi, varlığı, tarihsel olayı anlamak için insan karakterini okuyucunun dikkatine sunmaya hizmet etmektedir (Mikayılov, 1988: 65).

Tanınmış Rus oryantalist İ. M. Fliştinski, dünyanın en zengin ve en eski edebiyatlarından biri olan Arap edebiyatında sözlü sanat örneklerinin yaklaşık iki bin yıllık olduğunu belirtmektedir. Arapça yazılı edebiyatın ilk mükemmel örnekleri V-VI. yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. Artık bu yüzyıllarda Arap şiiri içerik ve biçim olarak şekillenmiş, ölçekleri, kafiye sistemi, sanatsal anlatım araçları, konular oluşmuştur. İslam'dan önce oluşan bu sanat eserlerine Cahiliye Dönemi edebiyatı denmektedir (Fliştinski, 1985: 8).

Siret, Arap epik mirasının kahramanlık eylemleriyle yüceltiildiği herhangi bir efsanevi kahraman ve cengâver hakkındaki okunaklı hikâyelerden ibaret bir örnektir. Cahiliye Dönemi'ne tesadüf eden siretlerin ana teması Bedevilerin

hayatları ile ilgilidir. Sözlü halk edebiyatı örneklerinin dilinin saflığı ve berekliliği, o dönemin insanların saflığı ve cehaleti ile birleşmiş, yıllarca zorluklardan geçmiş ve birçok değişikliğe uğrayarak günümüze kadar gelmiştir. Günümüzde "Antara", "Ebu Saif", "Ali Zibak", "Ez-Zahir Beybars", "Ez-Zir Selim", "Banu Hilal", "Hamza el-Pehlivan" gibi halk siretleri dünya halk edebiyatında bilinmektedir. Birçoğu halk edebiyatı araştırmacılarının araştırma konusu hâline gelmiştir. Arap halkı, dünyanın diğer halklarına kıyasla destansı eserlerinin millî özelliklerini korumak şartı ile, siretlerin dünya halklarının epik eserleriyle harmanlanmasına müsaade etmişlerdir. Şu veya bu türlerin doğuşunu incelersek, onların yeryüzünde halk edebiyatının gelişimine verdiği desteğin şahidi oluyoruz. Her kahramanlık destanı, sıradan insanların hayatını aydınlatan mitlerden, efsane ve hikâyelerden, tatlı masallardan oluşan epik bir eserdir. Yani siretlerde anlatılan konuyu çevreleyen olaylar metnin içine yerleştirilmiş ve epik türün tüm işlevlerini kapsamıştır.

1.2. Siret Teriminin Etimolojisi

Arap edebiyatında sira türünde yazılan eserler, yazarı olmayan halk edebiyatı örnekleri olarak kabul edilir, yani, bu tür eserler hem halk romanı hem de siret olarak adlandırılmış ve bu iki isim hâlâ dünya edebiyatında bilinmektedir. Arap edebiyatı tarihinde peygamberlere, halifelere ve tarihî şahsiyetlere adanmış birçok siretler vardır. Ancak siret türü, Arap edebiyat tarihinde ilk kez halk arasında doğmuş ve siret terimini doğurmuştur.

Siret sözcüğü, hayatın tanımını anlamına gelen Arapça bir kelimedir (Abbas İhsan, 1952: 3). Son yıllarda hem Doğu'da hem de Batı'da Arap halk edebiyatının siret türüne özel bir ilgi duyulmuş ve bu türde yaratılan eserler her ülkede farklı isimlendirilmiştir. Orta Asya'da bu tarzda yazılmış eserler "destan", Çin'de "pinhua", Japonya'da "gunki", Rusya'da "halk romanı", Türk halklarında "destan", "epik", Arapça "siret" veya "halk romanı" olarak adlandırılır. Araştırmamıza dayanarak, "siret" halk romanının Azerbaycan halkının destanına çok benzediğini belirtmek isteriz.

Azerbaycan halk edebiyatına adanmış eserlere bakarsak siret terimine rastlamayacağız, sadece dilimizde yazılmış olan epik eserler, özellikle destanlar, Arap halk edebiyatının bir türü olarak kabul edilen siret türünün gereksinimlerini karşılıyor ve bu uygunluk, siretin bizim dilimizde bir "destan" olduğunu kanıtlamaktadır.

Birçok epik eser bu türe dâhil edilebilir. Epos kelimesi edebiyatta iki anlamda kullanılmaktadır. Edebiyat tarihi açısından halk destanları anlamında ve edebiyat kuramı açısından tür anlamında kullanılmaktadır. Epos, konuşmak, söylemek, hikâye anlatmak anlamına gelen Yunanca bir kelimedir (Mikayılov, 1988: 65). Bir başka kaynakta destanın sözlü halk edebiyatında hacim açısın-

dan en büyük eser olduğunu okuyoruz. Uluslararası terim sayılan eposun karşılığıdır. Farsça destan kelimesinden gelmektedir. Türk folklor terminolojisinde "epos"un karşılığı "epope" dir (Hacıyev, 1058: 87). Geniş, ayrıntılı bir olay öyküsü anlamına gelen epopeya -epos kelimesinden türemiştir ve epik janrının en karmaşık türüdür (Mikayılov, 1988: 71).

Epopeyanın edebî türü romana yakın olmasına rağmen, tüm romanların (örneğin, araştırma konumuz olan halk romanları hariç) epopeya olarak adlandırılmayacağını düşünüyoruz. Romanda anlatılan olaylar birkaç karakterle bağlantılıysa, epopeyada halkın hayatından bahsedilmektedir.

Dolayısıyla "siret", yaşamın bir tasviridir ve epopeyanın önemli bir görevi olarak halkın yaşamını anlatmaktadır. Siretlerde de ana karakterler, milletin temsiline ve halkın hayatının tasviri üzerine odaklanmaktadır. Epopeyanın tanımı, yani kazandığı anlam, siret türünün bizim dilimizde epopeya olduğunu somut bir şekilde kanıtlamaktadır.

2. Arap Edebiyatında Siret Türünün Yazıya Geçişi.

İlk dönemi sözlü folklorla bağlantılı olan İslam öncesi Arap edebiyatının ancak belirli bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Bu döneme ait edebiyat örnekleri, ancak VIII-X. yüzyıllarda yazı yaratıldıktan sonra kağıda geçirilmeye başlanmıştır. İslam öncesi Arap tarihinin öğrenilmesinde, Cahiliye Dönemi'nden sözlü kaynaklar güvenilir bir kaynak olarak kabul edilir. İlk günlerde sözlü olarak gelişen Arap halk siretleri, İslam'ın ve Arap halifeliğinin ortaya çıkmasından sonra şekillenmeye başlamış ve yazılı gelişim yoluna girmiştir. İslam'ın ortaya çıkışı ve komşu ülkelerde yayılması, Arap edebiyatının gelişmesi için geniş imkânlar yaratmıştır. Özellikle Müslümanların kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim ile birlikte Arap edebiyatının yeni örnekleri ortaya çıkmıştır.

Tanınmış oryantalist Malik Mahmudov şöyle yazıyor: "İslam, cahillerin fikrini tamamen değiştiriyor, alışkanlıklarını, ahlaki ilkelerini, yaşam biçimlerini ve psikolojik dünyasını tamamen yeni bir tarafa yönlendiriyor. Bu edebiyatın, şiirsel düşüncenin ve edebî araştırmanın yenilenmesine, başka bir yöne gitmesine teşvik ediyor. İslam kültürü denilen büyük bir kültürün ortaya çıkmasının önünü açıyor. İslami dönem Arap edebiyatı da farklı zamanlarda kendine özgü özellikleri bakımından ayırt edilir. Bu bağlamda, o dönemin edebiyatı birkaç aşamaya bölünmüştür. Cehalet Dönemi'nden sonraki dönemin edebiyatına İslam'ın yaranması ve er-Reşid halifeliği edebiyatı denir. Bu yaklaşık 620-660 senelerini kapsar (Mahmudov, 1972: 7).

Emeviler dönemi 661'de başlayıp 749'a kadar sürmüştür. Yaklaşık 90 yıl süren bu dönemde Araplar, Atlantik Okyanusu'ndan Hint Yarımadası'na kadar imparatorluklar kurdular ve bölgedeki hâkim din İslam olmuştur. Emeviler

döneminde Arapların sosyo-politik ve kültürel hayatında bazı değişiklikler yaşanmıştır. Emeviler, Arap dilini ve kültürünü korumaya çalıştılar ve hanedanın hükümdarları, Arap anlatıcıları, şairleri ve hatipleri saraya davet ettiler, onlara baktılar, emeklerini ödüllendirdiler ve Arapça sözlü folklor ve şiir örneklerine sahip çıkmışlardır. VII. yüzyılda Arap halifeliğinin kurulmasının ardından şehir hayatının gelişmesiyle birlikte musamarat denilen akşam sohbetleri büyük şehirlerde de yayılmaya başladı. Nihayet, musamarat halifenin de sarayına gelmiş ve hükümdarlar ilginç hikâyelere ve anlatıcılara özel ilgi göstermişlerdir. Hikâyelerin konuları, Arap Yarımadası'nın doğu ve batısındaki geniş alanları kapsayan Arap işgalinin yeni izlenimleri nedeniyle genişliyordu. Edebiyat konu, tür ve biçim açısından daha dolgun, daha zengin hâle gelir ve sîret gibi yeni bir türün oluşmasını teşvik eder.

Arap edebiyatının en uzun ömürlü ve en etkili dönemlerinden biri Abbasi-ler dönemidir. Yaklaşık beş yüz yıl hüküm süren Abbasi hanedanlığı döneminde (750-1258) Arap edebiyatı çok önemli bir gelişme göstermiştir. Çünkü bu dönemin edebiyatı her zaman aynı düzeyde durmaz, aynı estetik ilkelere dayanmaz, sanat ve fikir açısından son derece mükemmelleştirilir. Sonuç olarak, VIII. yüzyılın ortalarında, Arap fetihlerinin sona ermesinin ardından, Arap edebiyatı Müslüman âleminin edebiyatı hâline gelmiş ve dünya seviyesine yükselmiştir.

Abbasi-ler dönemi edebiyatı üç döneme ayrılmıştır:

I. aşama, yaklaşık 70 yıllık bir yenilenme dönemi idi. Bu dönemde şairler eski geleneklerden, muhafazakâr üsluptan, standart sanatsal ifade ve betimleme araçlarından uzaklaşarak şiir dilinde ve üslupta sadelik yaratmaya çalışmışlardır.

II. dönem, yaklaşık bir yüzyıl süren geleneğe dönüş dönemi olarak adlandırılmaktadır. 820'den başlayarak şiir, edebiyatta muhafazakâr akım yeniden saldırır ve şairlerden, yazarlardan yenilenme hareketinin bir dizi ilkesini terk etmesini talep ediyor.

III. döneme edebî sentez dönemi denir. Geri dönüş dönemi, X. yüzyılın il yarısından itibaren başka bir edebî tarza yol açmak zorunda kalmıştır. Edebiyatta edebî sentez dönemi başlar ... Abbasi egemenliğinin sonuna kadar sürdüğü bu aşamada Arap şiirinin ve nesrinin en değerli örnekleri ortaya çıkmıştır (Mahmudov, 2001: 8-9).

Arap edebiyatı tarihinde şöyle okuyoruz:

“VIII-IX. yüzyıllarda, eski destanların yazımı, Kur'an incelemesi, Süryani, Orta Farsça ve Yunancadan Arapçaya çeviriler Arap nesrinin gelişimi için zemin hazırlamıştır. O zamanlar, yeni oluşan tarihî edebiyat, efsanelerin, rivayetlerin ve tarihsel bölümlerin canlı tasvirlerinde ve ayrıca tüccarların ve gezginlerin uzak diyarlarla ilgili hikâyelerini içeren coğrafya ve edebiyatta da

edebî unsurlara sahipti. Edebî nesir, epistolar ve retorik tarzlarla da zenginleştirilirdi. Bu süre zarfında bazı yazarlar iş yazışmalarında, hitaplarda ve vaazlarda büyük bir ifade ve beceri kazanmışlardır." (Filstinski, 1991: 9).

Dünya arenasına giren Araplar, fethedilen topraklarda yaşayan halkların yanı sıra halifelğe katılan komşularının kültürel başarılarını İslam kültürüne dâhil ediyorlardı. Bu yüzyıllarda Helenik ve Hint-İran kültürel etkileri İslam kültürüyle birleşiyordu. Çeviriye geniş yer veren Halife Harun er-Raşid (786–809) ve oğlu Halife el-Memun (813-833), uzmanlar tarafından Yunanca ve Farsça yazılan önmeli eserleri Arapçaya tercüme ettirdiler.

Çevirilere ek olarak, yerli Arap mirasını toplama ve kaydetme işi de artıyordu. Filologlar, sözlü geleneğin taşıyıcıları olan Bedevileri ziyaret ederek ünlü şairlerin şiirlerini, halkın kadim efsanelerini, rivayetlerini, kahramanlık sırlarını ve bilgelerin sözlerini onların ağızlarından yazdılar.

Arap edebiyatında dünyaca ünlü birçok eser bu şekilde ortaya çıkmıştır. Örneğin, kökeni Pançatantra (Beş Kitap) adlı öykü içinde öykü, masallar ve temsillerden oluşan bir derlemeye giren "Kalila ve Dimna" kitabı, Hint-Farsça Sindibadname'ye dayanan "Yedi Vezir Hakkında Hikâye", Firdovsi, "Şahname" sinin ana kaynaklarından biri olan "Hudayname" ile "Tacname" ve "Ainame" vb. o dönemde çevrilen çok eski Asur-Babil kökenli Hikar'ın Hikmeti (En Bilge Akir Hakkında Hikâye) eserinin tercümesi de bu listeye dâhil edilebilir. Bu eserler, Arap edebiyat tarihine büyük katkılar sağlayan İbnü'l-Mukaffa tarafından çevrilmiş ve İran'daki Sasani hükümdarlarının, özellikle de Hüsrev Anuşirava'nın (531-579) devrinde zengin tarihî ve sanatsal mirasını Arap ortamına aktarmıştır.

Ayrıca sonradan "Binbir Gece" masallarında edebî bir biçim olarak gördüğümüz öykü içinde bir öykü anlatma geleneğinin kökeni Arap edebiyatına Hint klasiklerinin tercümesinden gelir. "Binbir Gece" nin Pehleviceden Arapçaya çevrilmesi ve yeni nitelikler kazanacak şekilde geliştirilmesi alışılmadık bir durum değildi. Al-Masudi (ö. 956), biçim olarak mükemmel olan tarihî ve coğrafi eserler yaratmıştır. "Binbir Gece" masallarının prototipi olan Farsça "Bin Masal" adlı mecmuanın (Hezar Efsane) Arapçaya çevirisi ortaya çıkmıştır. Kadim sac (kafiyeli nesir) dünya edebiyatında yaygınlaşmaktadır (Bayramova, 2009:13-15).

XV. yüzyıldan itibaren şehirlerin gelişmesi sonucu orta sınıf kısmen de soylular arasında alışılmadık derecede popüler hâle gelen halk edebiyatı örnekleri, özellikle de siretler pazarlarda, kervansaraylarda, dükkânlarda ve kahvehanelerde söylenmeye başladı. Arap halk siretleri üzerine kapsamlı araştırmalar yapan tanınmış Özbek araştırmacı Nematulla İbrahimov, bu aşama hakkın“ Siretler çarşılarda, kervansaraylarda, dükkânlarda ve kahvehanelerde da şunları yazıyor:

“ Siretler çarşılarda, kervansaraylarda, dükkânlarda ve kahvehanelerde okunurdu. Bu performans, profesyonel bir hikâye anlatıcısının hatırası, oyunculuk becerileri, hitap gücü sayesinde özgünlük kazanıyordu. Dinleyiciler özel bir önem taşıyordu ve tam da onların sayesinde halk edebiyatı eserleri yeniden yaratılır ve böylelikle kolektif yaratıcılık aşamasının bir ürünü olarak ortaya çıkıyordu.” (İbrahimov, 1984:18).

Arap siretleri, Doğu ülkelerinde, özellikle de Arap ülkelerinin kentsel nüfusunun büyük bir kısmı arasında satıcıdan üst düzey insanlara kadar geniş bir popülerlik kazanmıştır. O devirde Arap dünyasının hemen her yerinde - Mısır, Suriye, Irak, Suudi Arabistan ve Yemen'de bu aşamayı gözlemleyen ünlü Avusturyalı oryantalist Y. Hammer-Purgştal (1774-1856) yazıyor: “Öğlenin kavurucu sıcağı ya da şehirdeki bazı faaliyetler yolcuyu seyahatini durdurmaya zorladığında, karavan veya pazar kalabalığı bir ağacın altında ya da bir kahvehanede anlatıcının başının etrafında toplanır ve onu dikkatle dinlerlerdi.” (Araviyskaya starina, 1984: 5).

Hammer'in sözleri, halk edebiyatının evriminde özel bir katman oluşturan profesyonel hikâye anlatıcılarının yanı sıra diğer iki grubun, toplayıcı ve kâtiplerin rolünü ortaya koyuyor. Halk edebiyatı örnekleri, kâtiplerin beğenilerine göre metne müdahaleleri sonucunda ortaya çıkmıştır.

Kısaca belirtmek gerekirse VI. yüzyılda sözlü olarak oluşturulmaya çalışılan ve Cahiliye Dönemi'ne dayanan Arap halk siret örnekleri, sözlü olarak biçimlenmeye başlamıştır. Diğer yandan Arap kültür ortamına giren sözlü siret anlatıları, ikinci bir yaşama ortamı bulmuş ve VIII. yüzyılda kayıt altına alınmaya çalışılmıştır. Bir yandan siretler içerik ve biçim açısından geliştirilmiş, ilaveler ve şiirsel süslemelerle zenginleştirilmiş, diğer yandan da aynı şekilde yeni kurgular oluşturulmuş ve mevcut tarihî ve kültürel koşulların gerçeklerini yansıtan yeni anlatılar eklenmiştir.

3. Arap Edebiyatında Siret Türünün Yayılışı

3.1. Arap Edebiyatında Siret

Türünün Yayılmasında Edebî Pazarların Rolü

Cahiliye Dönemi'nde Arap Yarımadası'nda özel pazarlar kurulurdu. Arap Yarımadası'nın kurak bölgesi olan Hicaz tarım ve hayvancılık için uygun değildi. Hicaz'ın ticaret yolları üzerinde olması nedeniyle nüfus alışverişle uğraşıyordu. Özellikle ticaret ve kültür merkezleri olan Mekke ve Medine kentlerinde pazarlar düzenlenirdi. Ünlü Arap yazar Corci Zeydan bu konuda şöyle yazıyor: “Cahiliye Dönemi'nde Araplar bazı aylarda farklı yerlerde pazarlar kurarlardı. Pazar dönemi bir yerde sona erdiğinde başka bir yerde pazar kurulur, yakından ve uzaklardan gelen Araplar bu pazarlarda alışveriş ederlerdi. Böylece bir pazar kapanır diğeri açılırdı.” (Zeydan III. c, 1958: 37).

Arap Yarımadası'nda yaşayan tüm Arap kabileleri, yılın belirli aylarında Mekke'deki kutsal Kâbe'yi ziyaret ederdi. Ziyarete gelen Araplar aynı zamanda ticaretle de uğraşırlardı. Kâbe, burada yaşayan Arapların tek geçim kaynağıydı. Mekke'nin varlığı tamamen Kâbe ile bağlantılıydı. Mekke, Kureyş tarafından yönetiliyordu. Ticaretin ana kaynakları ise hac mevsiminde Mekke'ye gelen hacılardı. Hac ziyaretini kolaylaştırmak ve insanların hacca gelmesini sağlamak kendi menfaatleri içindi. Kabilelerin buraya gelmelerinin nedenlerinden biri de her kabilenin Kâbe'de kendi putunun olması ve mevsim zamanı onları ziyaret edip kurbanlar kesmeleri idi. Kâbe'de irili ufaklı bazıları insan, hayvan veya bitki şeklinde üç yüzdenden fazla put vardı (Victor Davis: 2014).

Cahiliye Dönemi'nde ortaya çıkan bu pazarlar, İslam sonrası dönemde de yarımada'nın çeşitli kentlerinde faaliyet göstermeye devam etmiştir. Bu pazarlar esas olarak ticari amaçlarla oluşturulmuş ve kervan yolları üzerine inşa edilmiştir.

Ticaret amaçlı açılan pazarlar, ticari öneme sahip olduğu kadar, tarihî ve edebî öneme de sahiplerdi. Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Receb olmak üzere yılda dört ay "haram aylar" (mukaddes) boyunca düzenlenirdi. Cahiliye Dönemi'nde Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Receb ayları "kutsal aylar" olarak kabul edilirdi. Kutsal sayılan bu aylarda savaşmak, cinayet işlemek ve hırsızlık amacıyla kervanlara saldırmak yasaktı." (Klimoviç, 1988: 18).

Hac ibadeti, insanların can ve mal güvenliğinin güvence altına alındığı Zilkade, Zilhicce ve Muharrem ayları yapılır. Hacı adayları, Zilhicce'nin dokuzuncu günü Arafat'a çıkarlar ve hac ibadeti bu ayın on üçüne kadar sürer. Bu aylardan başka Recep ayı da var. Böylece haram ayı sayısı dörde ulaşır.

Kur'an-ı Kerim'in Tevbe suresinin otuz üçüncü ayetinde şöyle buyruluyor:

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ

"Şüphesiz Allahın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah katında ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır. İşte bu Allah'ın dosdoğru kanunudur. Öyleyse o aylarda kendinize zulmetmeyin. Fakat Allah'a ortak koşanlar sizinle nasıl topyekûn savaşıyorlarsa, siz de onlarla topyekûn savaşın. Bilinki Allah, kendine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir." (Kur'an-ı Kerim, Tevbe, 9/36: 191-192).

Arap kültürü haram aylarda kurulan meşhur pazarlar sayesinde oluşmuştur. Cahiliye Dönemi'nde Arap kabilelerindeki söz ustalarının kendilerini halka tanıtmaya fırsatları yoktu. Bu sadece kabileler arası savaşlarda veya edebî piyasalarda mümkündü. Ticari pazarda alışveriş yaparken halkın ilgisini çekmek için edebî yarışmalar düzenlenirdi. Edebiyat pazarları tarafından Arap

edebiyatına armağan edilen tanınmış şair ve hatipler bu pazarda meşhurlaşmışlardı.

Corci Zeydan bu konuda şöyle yazıyor:

“Örneğin, Necd şehrinin yukarı kısmında Havmetül Cündel denilen yerde Rebiülevvel ayının ilk günlerinden itibaren ticaret için pazarlar kurulurdu. Bu pazar kapandıktan sonra bir ay süren Hacer Çarşısı'na doğru yola koyulurlar. Oradan ise pazar kurmak için Amman'a gittip alışveriş yaparlardı. Sonra Hadramut'a oradan da Aden'e giderlerdi. Bazıları da Sana'da "haram" aylarında kurulan Ukaz Pazarı'na alışverişe giderdi. Ayrıca Arapların Sahhar, Şecer, Mucenne, Habaşe, Meşger adında pazarları da vardı.”(Zeydan III. c, 1958: 37).

Siretlerin kökeni sayılan "Ayyamul-Arab" derlemesinde pazarlarla ilgili en değerli bilgileri okuyoruz: “Ukaz, Zulmecaz ve Mecenne, Arapların her mevsim bir araya geldiği pazarlardı. Mevsim sonuna kadar mallarını birbirlerine emanet ederlerdi. Mecenne pazarı Zahran'da bulunuyordu. Ukaz ise Nehle ile Taif arasındaydı. Zulmecaz pazarı Movkif'teydi.” (Ayyamul-arab, 2001: 71-75).

Zul-mecaz, Arafat Dağı'ndan bir fersah (6 km) mesafede olan Zul-Mecaz denilen yerde kurulan pazarın adıydı. Zilhicce ayının ilk sekiz günü bu pazar işlemeye devam ederdi. Hacılar Mecenne pazarının ardından bu pazarda sekiz gün kaldıktan sonra, terviye günü (su toplama) hacılar, Arafat'ta özel ameller gerçekleştirmek için su ihtiyaçlarını karşılardı. O gün Tarbiye olarak adlandırılır çünkü Arafat çölünde su yoktu. Bu nedenle hacılar Mekke' den su getirirlerdi. Bu yüzden bu güne su yetiştirme günü denilirdi. Bugün Arafat Günü'nün başlangıcıdır. Bu ad İbrahim (as.) ve İsmail (as.) tarafından hatıra olarak kalmaktadır. Yine bu gün Peygamberimiz (sav.)'in kervanı son hac için Mekke'den ayrılarak Mina üzerinden Arafat'a gitmek için buradan ayrılırdı (Çağatay, 1957: 101).

Yarımada'nın her tarafından, hatta İran ve Bizans'tan bile Mecenne pazarına gelir, mallarını satar ve ihtiyaç duydukları şeyleri satın alırlardı. Buradan 20 Zilkadede Mecenne pazarına gelirlerdi. Pazar on gün boyunca 20 Zilkade'den 30 Zilkade'ye kadar sürerdi. Mecenne pazarı bittikten sonra Zülmecaz pazarına gidilir, Zilhicce ayının ilk gününden onuncu gününe kadar burada kalırlar ve on Zilhicce için Mekke'de toplanırlardı. Kâbe tavaf edilir ve hac kuralları yerine getirilirdi. Pazarların en ünlüsü Ukaz Pazarı'ydı. Şöhretinin ana nedenlerinden biri din, ticaret ve kültür merkezi olan Mekke yakınlarındaki konumuydu. Kutsal ay boyunca dünyanın her yerinden hacca gelen Arapların yiyecek, içecek ve alışverişe ihtiyaçları vardı. Ukaz Pazarı bu şekilde oluşmuş ve Zilkade ayını başında kurulur ve yirmi gün sürerdi. Daha önce de belirttiğimiz gibi, edebî yaratıcılık bu günlerde geniş bir şekilde yer verilirdi. Burada cahiliye edebî hayatında ünlü söz ustalarının yetki ve deneti-

minde sözlü toplantılar yapılır, şairlerin okudukları belagatlı şiirler dinlenir ve değerlendirilirdi.

Ukaz Pazarı hakkında:

“İnsanlar her sene “haram” aylarda Taif yakınlarındaki ünlü Ukaz Pazarı’nda toplanırlardı. Araplar her taraftan Ukaz Pazarı’na akın ederdi. Kureyşliler onları bir araya getirmek için girişimlerde bulunurlardı çünkü pazar şiir ve edebiyat alanına dönüşürdü. Kabileler, konuşma sanatı olan şiir ve hitabette becerilerini gösterir, kelime yarışları düzenler ve hakimler tarafından değerlendirilirdi. kölesi olanlar kölelerini kurtarmaya çalışırdı. Pazardaki anlaşmazlıkları çözmek ve olayları kontrol etmek için bir hâkim seçilirdi. Bu yönetici genellikle Bani Tamim kabilesinden seçilirdi. Ukaz Pazarı’nın sona ermesinin ardından Araplar Arfa’ta toplanarak Mekke’ye gelirdi. Mekke’de hac yaptıktan sonra memleketlerine dönerlerdi.” (Corci Zeydan l.c, 964 : 29).

Bu pazarlar ve fuarlar İslam'dan sonra kurulmaya devam etti. İlk terk edilen Ukaz Pazarı oldu. Yabancılar zamanında (H.129'da) kurulamamış ve bundan sonra tamamen terk edilmiştir (İbrahim Canan, 1988: 3/288-289).

Böylece ticari amaçlarla ve daha sonra edebî yaratıma da geniş yer veren bu tür pazarlar, kelime sanatının, özellikle siretlerin gelişmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Bu kalabalık pazarlara katılan söz ustaları, o dönemde tüm Arap Yarımadası'nda sanki o zamanın bir tür radyo ve televizyonuymuş gibi bugünkü kitle iletişim araçlarının rolünü oynuyorlardı.

3.2. Arap Edebiyatında Siret

Türünün Yayılmasında Benzer Anıtların Rolü

Farklı yazarların seçilmiş eserlerinden şiir veya nesir koleksiyonu adı verilen antoloji incelendiğinde antolojinin anlamı ve içeriğiyle ilgili sözlüğe bakıldığında Yunancada birleşik bir kelime olan "anthologia" - "anthos" çiçek ve "lego" toplama anlamına gelmektedir (Dal, 1958: 18).

İlk antoloji, eski Yunan şairi Meleagr (MÖ, 60) tarafından derlenmiştir. Onun "Çelenk" antolojisinde eserlerinin yanı sıra 46 şairin şiirleri de yer almıştır. Derlemenin tarihine bakıldığında, araştırmalar, Arap sözlü halk edebiyatının siret örneklerinin hikâye ve bölümlerine, Orta Çağ yazarlarının eserlerinde Abulfarac al-İsfahani'nin Kitab al-Ağani, İbn Abd Rabbihî'nin İkd al-Farid, Et-Tanuhi'nin Nişvar al-Muhazire, İbn al-Cevzi'nin Kitab al-Ahbar al-Azkiya' sında ve es-Sarrac'ın Masari al-Uşşag gibi kitaplarında tesadüf edilmektedir. İlginçtir ki, yazılı eserlerde yer alan hikâye ve bölümlerin metinleri, halk edebiyatındaki benzer olay örgülerine çok yakındır ve hatta onlarla tamamen örtüşmektedir.

Orta Çağ antolojilerine baktığımızda ünlü antologların eserlerinde ve eserleri üzerine yapılan yorumlarda siretlerdeki olay örgülerine rastlıyoruz.

Abul-Farac al-İsfahani'nin "Şarkılar Kitabı" sadece Arapça şarkıların metni değildir. Eserde bu şarkıların geniş bilgisiyle beraber poetik bir dille önde gelen şairlerin biyografilerinin, onlar hakkındaki sayısız rivayetlerin, özellikle siret örneklerinde yer alan rivayetlerin bulunduğunu görüyoruz. Ebü'l-Ferrec el-İsfahani'nin yaşamının 50 yılını adadığı 24 ciltlik muhteşem eseri "Kitab al-Aghani"yi derinlemesine inceleyen Azerbaycanlı oryantalist, Ord. Prof. Dr. Gövher Bahşahaliyeva bu konuda şöyle yazıyor: "Kitab al-Ağani'nin başlığı, içeriğini tam olarak yansıtmamaktadır. Bu büyük ölçekli eser sadece Arapça şarkıların metnini yansıtmamaktadır. Eserde bu şarkıların geniş bir şiirsel bağlamda yansıtıldığını ve birçok rivayetlerin onlara eşlik ettiğini görüyoruz." (Başşahaliyeva, 1994: 3-4).

Marzolph, Kitab al-Ağani'yi ansiklopedik bir kültür portresi olarak adlandırmaktadır. (Marzolph, 2013: 35). Pek çok şiirin ortaya çıkış nedenlerini açıklanırken, Arapların tarihine, kabileler arası savaşlara, farklı hanedanların güç mücadelelerine, Müslüman dünyasında hüküm süren geleneklere ve zihniyetle ilgili meselelere de atıfta bulunuluyor. Dolayısıyla hem bilgi veren hem de okuyucuyu eğlendiren bu antoloji, edebî bir antoloji özelliğine sahiptir. İbn Haldun'un Kitab al-Ağani'yi "Arap yaşamı ansiklopedisi" olarak adlandırması tesadüf değildir (Fâhurî, 1959: 205).

Sözlü halk edebiyatı ve Orta Çağ Arap edebî eserlerinin korunması için en önemli kaynaklardan biri Endülüslü şair İbn Abd Rabbihî'nin (ö. 940) "el-ikdu-l-ferid" eseridir. Ahmet Subhi, Furat İbn Abd Rabbihî'nin Endülüs edebiyatının en önemli temsilcilerinden biri olduğunu belirtiyor (Ahmet Subhi Furat, 1996: 6).

İspanya'da yaşayan Arapları V. ve X. yüzyıllarda Arap edebiyatı ve kültürü ile tanıştırmak için yazılmış, her biri bir inci gibi âdeta inci kolye oluşturacak 25 kitaplık bu ansiklopedik eser, Arap edebiyatının ve kültürünün incisi gibi siret türü dâhil olmak üzere her türüne ve konusuna değinmiştir. Arapların eski tarihi, kabileler arası savaşları ve Arapların günleri 25 kitapta ayrı ayrı anlatılmaktadır (Filştinski, 1991: 248).

Orta Çağ'da Arap edebiyatında "Hemase" vb. isimlerle antolojiler oluşturuldu. "Hemase"(Ar: cesaret, yiğitlik) VI-IX. yüzyıllarda klasik Arap şiiri antolojilerinin adıdır. İsmi, Arap savaşçılarının cesaretini konu alan antolojinin ilk bölümünün başlığından alınmıştır. Arap savaşçıların cesaretinden bahsedilen "Antara" siretinin ana karakteri, Cahiliye Dönemi'nin tanınmış şairlerinden Antara, "Az-Zir Salim" siretinin ana karakteri Cahiliye Dönemi'nin ünlü şairlerinden Muhalhil bin Rabia ibn el-Haris'tir. Aynı zamanda ünlü Cahiliye Dönemi şairi ve meşhur rivayetçilerin öncülerinden İmrul-Kays'ın dayısıdır.

Antolojiler, klasik şiirin hem kahramanlıkları hem de yaşamları ve çalışmaları hakkındaki siretleri yaymada önemli bir rol oynamıştır.

Hammad ar-Ravi'nin Muallagat, el-Barudi'nin Muhtarat al-Barudi ve al-Mufaddal ad-Dabi'nin Al-Mufaddaliyyat eserleri, Arap edebiyatındaki en güzel müntehat örnekleridir. İki Hemase, Abu Tammam ve Buhturi'nin hemaseleri daha ünlüdür. Azerbaycanlı bilgin Hatib Tabrizi, Hemase divanına yorum yazmıştır.

X. yüzyıla kadar antolojilerde şiir baskınken, o yüzyıldan itibaren düz yazıya daha çok önem verilmiştir. Bu, her şeyden önce Ebu Mansur Es-Sealibi'nin "Yetimet el-dahr" çalışmasına yansımaktadır. X. yüzyılın Orta Çağ Arap antolojileri arasında el-Baharzi'nin "Dumeytu-l-qasr" eserini etkileme açısından Ebu Mansur Es-Sealibi'nin (1038) "Yetimet el-dahr" eseri özel bir öneme sahiptir.

Böylece, antolojilerde şiir örneklerinin toplanması ve ara sıra biyografik materyallerin eklenmesi, siret türünün yayılmasında büyük bir rol oynamıştır. Antolojilerin değeri, halk siretleri gibi eski Arap edebî mirasını toplayıp muhafaza etme ve gelecek nesillere aktarma becerisi ile belirlenmektedir.

Sonuç

Yapılan bu çalışmada, Arap edebiyatındaki destan (siret) geleneği üzerine derlemeler temel alınarak makale bağlamında değerlendirilmiştir. Bunu yaparken destan örnekleri ortaya konulmuştur. Söz sanatının büyük bir kolu olan halk edebiyatı, yüzyıllardır halkın kolektif emeğinin ürünü olan zengin sanatsal incilerin hazinesidir. Doğu halklarının farklı zamanlarda yarattıkları masallar, efsaneler, destanlar, tarihî eserler, lirik şarkılar, atasözleri, deyimler, bilmeceler ve fıkralar, özellikle "siretler" (halk romanları) ve bunların eski zamanlardaki örnekleri nesilden nesile aktararak günümüze kadar ulaşmıştır. Buradan, halk sanatına dâhil olan tüm halk romanı örneklerinin, yazılı edebiyatın henüz olmadığı çok eski zamanlarda yaratıldığı sonucuna varılmaz. Bu örnekler bilim ve teknolojinin, kültürün gelişmesine bağlı olarak güncelleşmiş ve yazılı literatüre paralel olarak inkişaf etmiştir.

Edebî türler tarihin tüm dönemleri için aynı düzeyde ve biçimde kalmamış, o dönemin olaylarıyla bağlantılı olarak farklı yüzyıllarda belli türler yaratılmış ve popüler olmuş, bir kısmı ise eskiyerek unutulmuştur.

Böylesine sert koşullar altında, "siret" türü doğmuş ama ortadan kaybolmayarak bugümüze kadar popülerliğini korumuştur.

Araştırmamıza dayanarak, "siret" türünün doğduğu edebî ve kültürel çevrenin, Arap tarihindeki Cahiliye Dönemi'nin, Emeviler ve Abbasiler dönemleriyle doğrudan ilişkili olduğu sonucuna varıldı. Cahiliye Dönemi'nde oluşan siret örnekleri VIII. yüzyılda kayıt altına alınmış ve ikinci hayatına başlamıştır. Koleksiyonlarda yer alan etkinlikler bir yandan içerik ve biçim açısından iyileştirilmiş, eklemeler ve şiirsel süslemelerle zenginleştirilmiş, diğer yandan

da aynı şekilde yeni kurgular oluşturulmuş ve mevcut tarihî ve kültürel koşulların gerçeklerini yansıtan yeni anlatılar eklenmiştir. X. ve XV. yüzyıllarda kent nüfusu arasında ticaret ve zanaat alanında olağanüstü bir ün kazanmış ve o zamandan itibaren Arap nesrine ve Doğu epik şiirini etkilemeye başlamıştır. Son olarak, XVIII. üzyıldan itibaren Avrupalı araştırmacılar tarafından inceleterek dünya arenasına tanıtılmıştır. Gerçek halk sanatının bir örneği olan Arap halk romanı örnekleri, sadece ait oldukları kültürün taşıyıcılarının değil, diğer kültürel alanların da ahlaki ve estetik gereksinimlerini karşılama yeteneğini yüzyıllardır kanıtlamaktadır.

Arap halk romanı örneklerinin sanatsal niteliklerini ortaya koyan önemli gerçeklerden biri, Doğu ve Avrupa ülkelerinde sadece sözlü ve yazılı edebiyat için değil, müzik, resim, uygulamalı sanatlar, sinema ve hatta çizgi film gibi diğer sanat dallarına da ilham kaynağı olmuş, bu alanlarda sayısız eserin yaratılmasını teşvik etmiştir. Bu anlamda "siret" türü bugün de Arap edebiyatının popüler bir türü olarak geliştirilmektedir.

KAYNAKÇA

Aravyskaya starina. İz drevney arabskoy poeziy i prozi/pod red. B. Y. Şidfar. Moskva: Nauka, 1983.

Baxşəliyeva G.B. "Nəğmələr kitabı", Əbülfərəc İsfahani. Ərəb dilindən tərcümə və şərhlər. Bakı: Elm, 1994.

Bayramova L.M. "Min bir gecə" ümumşərq ədəbiyyatının mədəni-tarixi abidəsi kimi". Bakı: MBM, 2009.

Corci Z. İslam Medeniyeti Tarihi. I. C. Ankara, 1964.

Corci Z. Tarihi Təməddunil İslam, əl-cuzi-l-avval, əl-qahirət: dəru-l-hiləl, 1956.

Corci Z. Tarihi Təməddunil İslam, əl-cuzi-l-səlis, əl-qahirət:dəru-l-hiləl, 1958.

Dal V. Talkoviy slovar jivovo Velikorusskovo yazıka. Moskva: c.I, 1955.

Çağatay N. İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliyyə Çağı. Ankara: 1957.

Filştinskiy İ.M. İstoriya arabskoy literaturı X-XVIII v: Moskva: Nauka, 1991.

el-Fâhûrî, Hanna; Târihu'l-ədəbi'l-'Arabî, Beyrut.

Hacıyev C. X. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi. Bakı: Azərənşər Yayınevi, 1958.

Hulusi K. "Arap Edebiyatında Destan", 1994.

İbrahim C. Kütübul Sitte Muhtasari Tercüme ve Şerhi. (II-XVIII c) Ankara: 1988.

İbraqimov N. Arabskiy narodniy roman. Moskva: Nauka, 1984.

Klimoviç L.İ. Kniqa o Korane, eqo proisxojenii i mifaloqii. Moskva: Politizdat, 1988.

Nicholsan R.A. Literary history of the arabs. Cambridge: 1976.

Mahmudov M.R. Klassik ərəb ədəbiyyatı. Bakı: 2001.

Marzolph U. Coining the Essentials. Arabic Encyclopedias and Antologies of Pre-Modern Period. Leiden: Brill, 2013.

Mikayılov Ş.A. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi. Bakı: Maarif, 1988.

Şidfar B.Y. Qenezis i vaprosı stilya atabskovo narodnovo romana (siri). Qenezis romana v literaturax Azii i Afriki. Moskva: 1980.

<https://www.scribd.com/doc/245852268/Ukaz-bazar%C4%B1-doc>

<https://kuran-ikerim.org/kuran-i-kerim-pdf>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/destan#3-arap-edebyatinda-destan>